

ԽԱՉԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱԼՔԵՐՏ

(ԵՊՀ)

ՆԱՎԹԸ ԵՎ ԻՐԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ 1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

1973թ արաբա-իսրայելյան պատերազմի ընթացքում ԱՄՆ-ի՝ Իսրայելին հովանավորելու հանգամանքը պատճառ հանդիսացավ ՕՊԵԿ-ի՝ անդամ արաբական պետությունների կողմից ԱՄՆ-ին մավթային էմբարգոյի հայտարարման համար, որն էլ հանգեցրեց Մերձավոր և Սիզիկ Արևելքի մի շարք մավթարդյունաբերող երկրների կողմից իրենց մավթարդյունաբերության ազգայնացմանը և համաշխարհային շուկայում մավթային ճգնաժամի առաջացմանը: Հենց այս պայմաններում էլ 1973թ Սանկտ Մորիցեում Իրանի և Սիջազգային մավթային կոնսորցիումի (ՄՆԿ) միջև կնքվեց մոր պայմանագիր, ըստ որի՝ Իրանի ազգային մավթային ընկերության (ԻԱՆԸ) տրամադրության տակ անցան ՄՆԿ-ի մախկին տարածքների բոլոր արդյունաբերական օբյեկտները և ամբողջ ենթակառուցվածքը, ինչպես նաև մավթի արդյունահանումն ու տեղափոխումը մինչև Պարսից ծոցի մավթամբարները¹:

Վաշինգտոնի կողմից այս պայմանագրի կնքելուն չխոչընդոտելու և մույնիսկ նպաստելու քաղաքականությունը կապված էր մի շարք գործոնների հետ.

1. Իրանը, 1954թ ՄՆԿ-ի հետ կնքված (25 տարի ժամկետով) պայմանագիրը վաղաժամկետ չեղյալ հայտարարելով, հնարավորություն տվեց ԱՄՆ-ին դառնալու Իրանի մավթի երկրորդական զնորդ և մյուս անդամներին՝ Անգլիային, Հոլանդիային և Ֆրանսիային զրկեց այդ իրավունքից²:
2. Արաբական աշխարհի կողմից Վաշինգտոնին «մավթային պատերազմ» հայտարարելուց հետո Իրանի մավթը կարևորագույն նշանակություն ստացավ Միացյալ Նահանգների պահանջների բավարարման համար: Այդ նպատակով էլ ԱՄՆ-ը նախընտրեց Իրանի հետ ջերմ հարաբերությունների պահպանումն ու սերտացումը³:
3. Վաշինգտոնը նպատակ ուներ նաև Իրանը վերածելու Պարսից ծոցի իր «հսկիչ-պահապանի»՝ այդ շրջանում կայունություն պահպանելու նպատակով, որի համար էլ սկսում է վարել Իրանի ռազմականացման

¹ Organization of Petrol Exporting Countries

քաղաքականություն՝ վաճառելով նրան գերժամանակակից զենք ու զինամթերք:

4. ԱՄՆ-ը կարևորում էր նաև Իրանի հետ տնտեսական սերտ համագործակցությունը և նավթից ստացած մեծ եկամուտների ներգրավումը Միացյալ Նահանգների, ինչպես նաև ամբողջ կապիտալիստական աշխարհի տնտեսական համակարգ և դիտում էր Իրանը որպես իր ապրանքների սպառման լայն շուկա:

1970-ական թթ. սկզբին համաշխարհային շուկայում նավթային ճգնաժամի առկայության պայմաններում, ինչպես նաև ՕՊԵԿ-ի ջանքերով սկսեցին կտրուկ բարձրանալ նավթի գները՝ 1973թ սկզբին \$3.11-ից 1973թ հոկտեմբերին հասնելով 11.65\$⁴ (1 բարելի համար): Գների բարձրացման հետևանքով մեծացավ նաև Իրանի եկամուտը, որը 1973թ-ին կազմեց \$5.6 մլրդ, 1974-ին՝ \$17.5 մլրդ, 1976-ին՝ \$22 մլրդ⁵:

Տարեցտարի աճող եկամուտները մեծ ազդեցություն ունեցան Իրանի տնտեսական, քաղաքական և հասարակական կյանքի վրա, վերանայվեց երկրի զարգացման ռազմավարությունը, կազմվեց վարչակարգի ռազմա-քաղաքական դոկտրինան, փոխվեց կառավարության արտաքին քաղաքական կուրսը⁶: Կառավարության կողմից մշակված 5-րդ Զարգացման պլանի (1973-78թթ.) ծախսերը կրկնակի ավելացան՝ հասնելով \$69 մլրդ⁷: Պետության կողմից հիմնական գումարները հատկացվեցին երկրի արագ ինդուստրացման համար, որն էլ հանգեցրեց արտաքին աշխարհի (հատկապես ԱՄՆ-ի) հետ առևտրի ընդլայնմանը, զարկ տրվեց գյուղատնտեսության, շինարարության, տրանսպորտի և կապի, ջրային տնտեսության և էներգետիկայի զարգացմանը:

Միջազգային խոշոր կոնցեռնների հետ ստորագրվեցին տնտեսական համագործակցության բազմաթիվ համաձայնագրեր, մի շարք զարգացող և զարգացած երկրների տրվեցին խոշոր դրամական վարկեր և փոխառություններ, կատարվեցին ֆինանսական ներդրումներ արևմտյան հզոր ընկերություններում, այդ թվում նաև գերմանական «Կոռուպս»-ում⁸:

Մոհամմեդ Ռեզա շահը հատկապես կարևորում էր իր հիմնական հենարանի՝ զինված ուժերի արդիականացման խնդիրը: Երկիրը մեծացրեց գերժամանակակից զենքի և զինամթերքի ներմուծումը ԱՄՆ-ից, ինչպես նաև Անգլիայից և Ֆրանսիայից, որի համար 1973-77թթ ծախսվեց ավելի քան \$10մլրդ դոլար⁹:

Այսպիսով, 1970-ական թթ Մերձավոր և Միջին Արևելքում տեղի ունեցած աշխարհա-քաղաքական և տնտեսական փոփոխությունների հետևանքով Իրանին փաստորեն հաջողվեց իր ազդեցության տակ վերցնել երկրի նավթարդյունաբերությունը և նավթից ստացած եկամուտներն օգտագործել իր սեփական շահերի համար, որի շնորհիվ մինչև 1980թ. Իրանում գրանցվեց շուրջ 9% տնտեսական աճ¹⁰: Մտեղծված անմախաղեպ ֆինանսական և տնտեսական հնարավորությունների նպատակային օգտագործումը նախապայման կհանդիսանար երկրի սոցիալ-տնտեսական և ռազմական զարգացման համար:

ALBERT KHACHATURYAN
(YSU)

**OIL AND IRAN'S ECONOMIC AND POLITICAL
DEVELOPMENTS IN THE 1970's.**

The US support for Israel during Arab-Israeli war of October 1973, served as a catalyst allowing Arab members of OPEC to lay an oil embargo on the USA, which caused immediate spark in the world crisis in oil. The USA decided to strengthen its relations with Iran for keeping oil supplies from Persian Gulf. By the new agreement of 1973 between the Iranian Government and International Oil Consortium the whole oil industry of Iran went under control of National Iranian Oil Company. The quadruple increase in the oil prices in 1973-74 and the subsequent price rise, resulting from OPEC activities and world crisis in oil, effectively increased Iran's revenues from \$5,6 billion (1973) to \$22 billion (1976). The government exaggerated expenditures of the Fifth Development plan up to \$69 billion for rapid industrialization and militarizing of the country. Enormous economic cooperation agreements were signed with various foreign concerns, loans aid and credits were granted to various countries, developed and underdeveloped, as well as international financial agencies and investments were made in such prestigious western industries as West Germany's Krupps.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. **Алиев С.М.**, Нефть и общественно-политическое развитие Ирана в XX веке. Москва, 1985, с. 198.
2. 1954թ ստեղծված Միջազգային մավթային կոնսորցիումի բաժնետերերն էին «Անգլո-իրանական մավթային ընկերությունը» (40%), ամերիկյան «Մեծ հնգյակ» հինգ խոշոր մավթային ընկերությունները (40%), անգլո-հոլանդական «Ռոյալ - Դաբլ Շելլ» (14%) և ֆրանսիական «Ֆրանսեզ դե Փեթրոլ» (6%) ընկերությունները (Avery P., Modern Iran, London, 1965, p. 454).
3. **Борисов Р.В.**, Нефтяные монополии США на Ближнем и Среднем Востоке. Американский Экспансионизм, Москва, 1986, с. 509.
4. **Андреасян Р.Н., Казюков А.Д.**, ОПЕК. В мире нефти, Москва, 1978, с. 118.
5. Նույնի էջ 178.
6. **Алиев С.М.**, նշվ. աշխ., էջ 207.
7. **Moghtader H.**, The impact of Increased Oil Revenue on Iran's economic Development 1973-1976; **Kedouri E., Haim S.**, Towards a modern Iran. Studies in Thought, Politics and Society, London, 1980, p. 253.

8. Широков Г.К., Нефтедоллары и социально — экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока, Москва, 1979, с. 39.
9. Боронов Р., Нефть и политика США на Ближнем и Среднем Востоке, Москва, 1977, с. 222.
10. Широков Г.К., Ё2Ц. ш2[и., Ё2 40.